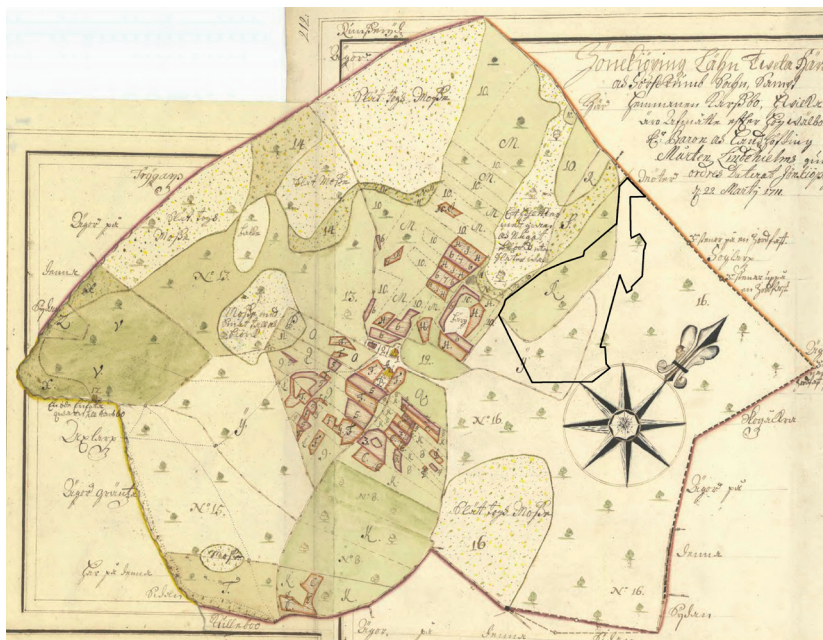

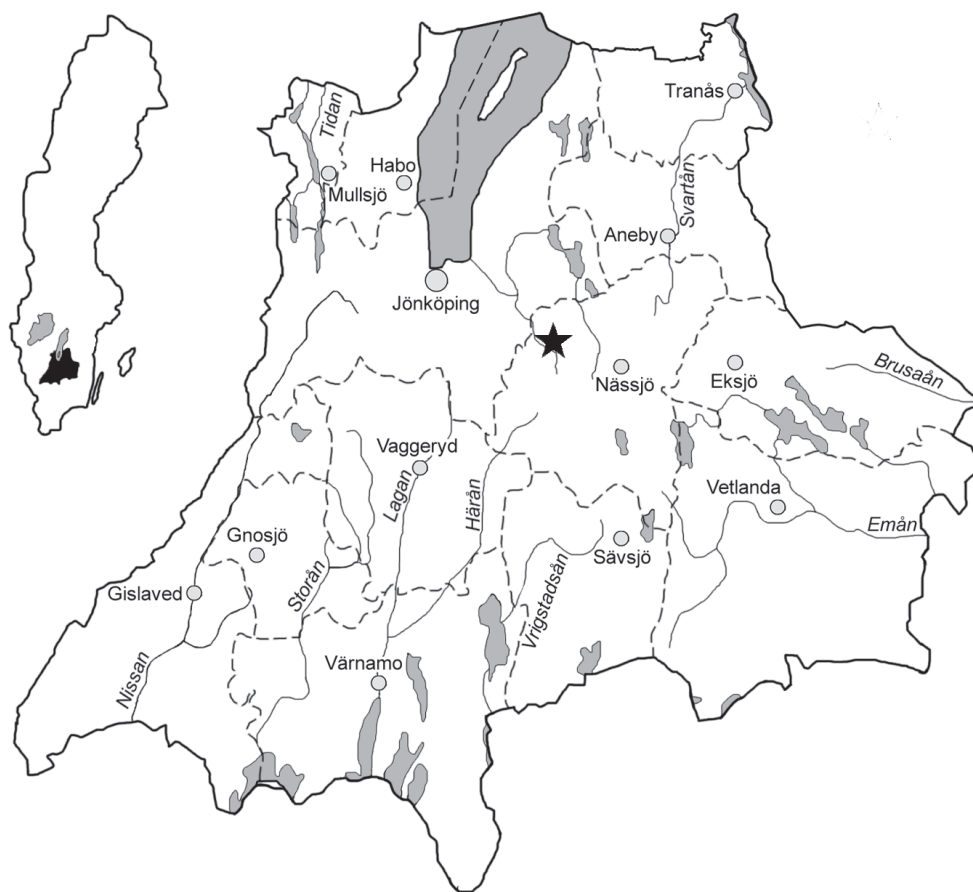
Bergtäkt i Karsbo

Arkeologisk utredning, etapp 1, inför planerad
utvidgning av bergtäkt inom fastigheten Karsbo 2:5,
Forserums socken i Nässjö kommun, Jönköpings län

Bergtäkt i Karsbo 2:5

Arkeologisk utredning, etapp 1, inför planerad utvidgning av bergtäkt inom fastigheten Karsbo 2:5, Forserums socken i Nässjö kommun.

Rapport, foto och ritningar: Ådel V. Franzén
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

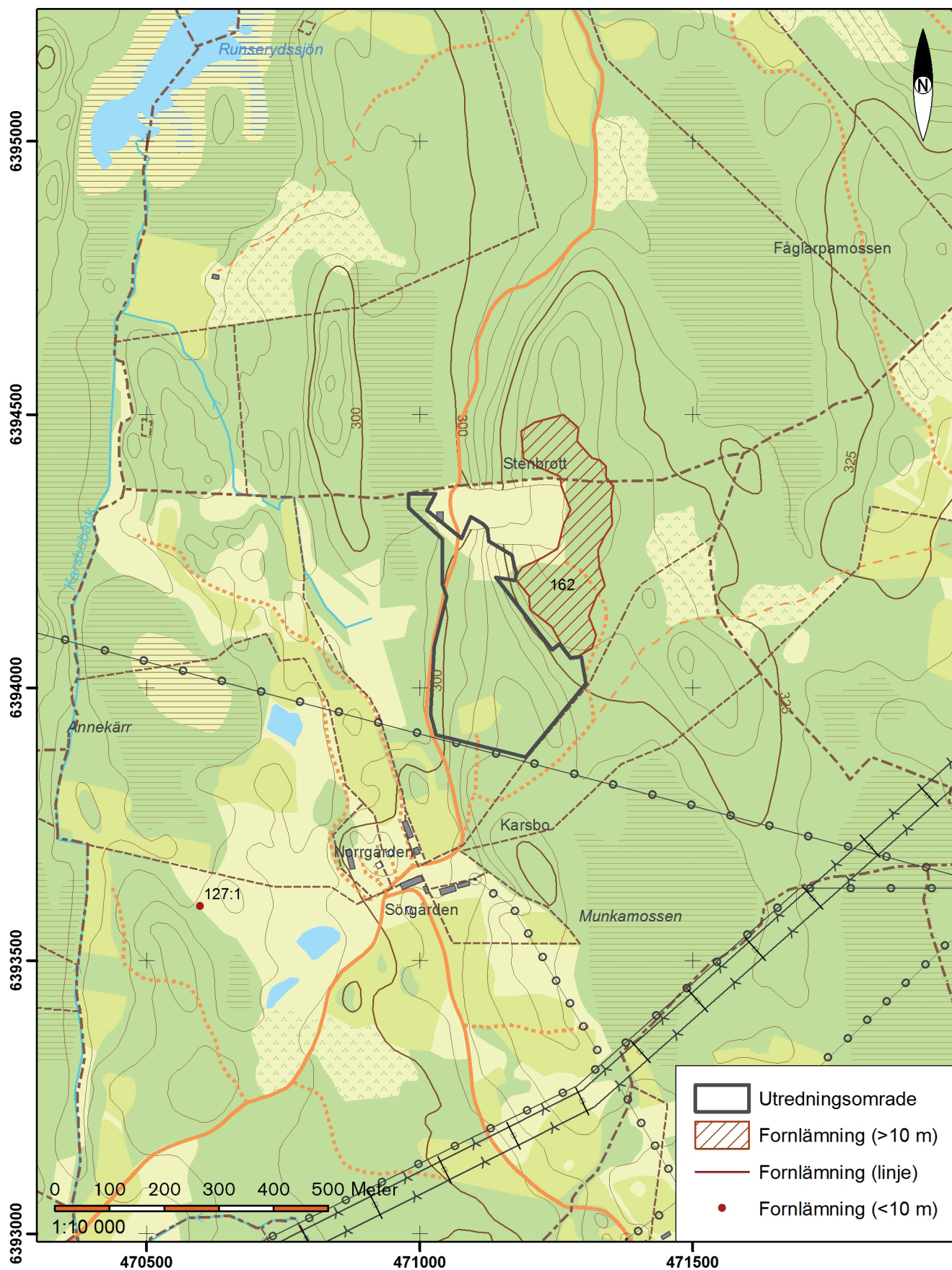
Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2013

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning.....	5
Topografi.....	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	5
UO i de äldre kartorna.....	6
Tidigare undersökningar.....	6
Resultat.....	7
Sammanfattning.....	7
Åtgärdsförslag.....	9
Lagskydd och ärendegång. Vad säger lagen?	9
Administrativa uppgifter.....	11
Referenser.....	12
Tryckta källor.....	12
Otryckta källor.....	12
Arkiv.....	12
Kartunderlag.....	12

FIGUR 1. Utdrag ur digitala fastighetskartans blad 63E 9hSV. Skala 1:10 000

Inledning

Under maj månad 2013 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning, etapp 1, inför planerad utvidgning av bergtäkt inom fastigheten Karsbo 2:5, Forserums socken och Nässjö kommun. Det aktuella området täcker en yta om ca 7,7 ha. Beställare var Skanska Asphalt och Betong AB. Fält- och rapportansvarig var Ådel V. Franzén.

Målsättning

Den arkeologiska utredningen, etapp 1, syftar till att fastställa förekomst av fasta fornlämningar och kulturlämningar med synlig markering ovan mark. Områden där det bedöms sannolikt att det kan finnas fornlämningar utan synlig markering, såsom boplatsspår eller liknande, föreslås arkeologisk utredning, etapp 2 där fastställande av fornlämning görs genom avbaning eller andra prospekteringsmetoder.

Fältinventeringen står i fokus för den arkeologiska utredningen, men denna föregås av kart- och arkivstudier samt genomgång av relevant litteratur.

Topografi

Bergartsmässigt utgör området en del av Almesåkragruppen bestående av sandsten, konglomerat och skiffer med inslag av diabas med varierande ålderställning. Jordartsmässigt dominerar tunt moräntäcke på berg. Utredningsområdet är beläget mellan 300 och 330 meter över havet inom en tämligen kuperad del av Nässjö kommun. Höjdpartiet där utredningsområdet (UO) är beläget omges av flera mossar brutet av Karsbo inägomark som gränsar till UO i norr.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Strax intill UO finns ett område med röjningsrösen, Forserum 162, ca 500x80-200 meter stort (N-S) och bestående av ca 100 röjningsrösen. I områdets södra och centrala del var de flesta rösena runda till ovala, 3-7 meter i diameter och 0,5-1,2 meter höga, av 0,2-1 meter stora stenar. Rösena var toppiga och till synes av yngre datum. I norra och delvis i väster var rösena runda, 3-4 meter diameter, intill 0,4 meter höga, av 0,1-0,5 meter stora stenar, svagt välvda och ställvis kraftigt övermossade. Ett fåtal rösen var överkörda av skogsmaskin.

I södra delen fanns två stenmurar, ca 20 meter långa (N-S), 0,8 meter breda och 0,4 - 0,5 meter höga, belägna intill ett brant stup i väster och vad som tolkats som en äldre väg i öster.

Lämningarna gav ett yngre intryck och kan antyda att en gård eller torp haft odlingar i området. De äldre kartorna över området från

1711 och 1797 ger dock inga indikationer på bebyggelse vid denna tid. Lämningen har bedömts som övrig kulturhistorisk lämning.

Ca 540 meter sydväst om UO är fyndplats för skafthålsyxa (Forserum 127). Markering på ekonomiska kartan är ungefärlig fyndplats. Skafthålsyxan hittades vid dikesgrävning av lantbrukare Landin samt behölls av denne.

UO i de äldre kartorna

Genomgång av äldre kartor från Karsbo, avmätningen från 1711 och storskifteskartan från 1797 kartorna visar att området under 1700-tal var en del av byns ängs- och hagmark. Områdets östra del bestod år 1711 av en hårdvallsäng men utan den växtlighet vi kan förvänta oss i en ängsmark. Lantmätaren beskriver ängen som mager och stenig samt beväxt med krösonris (lingonris). Strax intill låg en beteshage som också dominerades av lingon, men där det även fanns gran, tall och enebuskar. Området uppskattades kunna ge sommarbete åt *öken* och *några kalvar*.

År 1797, vid storskiftet omtalar lantmätarna Montelin förekomsten av en bod till Karbo Södergård i ängen, troligen avses en hölada. Beteshagen betecknas endast som Norra beteshagen. Inga antydningar ges om att odling eller icke-mantalsatt bebyggelse funnits i området under 1700-talet.

Generalstabskartan från 1887 redovisar inga torp eller backstugor på Karsbos ägor.

Tidigare undersökningar

År 2008 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning, etapp 1, av ett område strax intill det nu aktuella (Ödéén 2008). Skälet var även då en utvidgning av bergtäktsområdet i Karsbo 2:5. Resultaten från utredningen redovisas i kapitlet *Fornlämnings- och kulturmiljö* ovan.

Under åren 1989-1993 genomförde Jönköpings läns museum arkeologisk undersökningar av fossil åkermark, skärvstensrösen och bebyggelselämningar på Karsbos grannfastighet Axlarp. Undersökningarna föranleddes av nybyggnation av riksväg 31 mellan Öggetorp och Nässjö. Flera röjningsrösen undersöktes och dessa kunde dels dateras till århundradena kring Kristi födelse, dels till perioden 1200-1600 e.Kr, alltså medeltid och tidigreformatorisk tid (Berglund och Börjesson. Red 2002). På Karsbos grannfastighet Kullebo undersöktes röjningsrösen som gav datering till perioden vikingatid-1500-tal (Ibid). Röjningsrösena, skärvstensröset och bebyggelselämningarna visade, tillsammans med områdets gravbestånd som domineras av gravformer från yngre bronsålder och äldre järnålder, att människor bott och odlat i bygden under bronsålder och äldre järnålder samt under medeltid.

Resultat

Den arkeologiska utredningen, etapp 1, resulterade i att fyra områden med fossil åkermark och en stensträng registrerades.

Id 1. Fossil åkermark bestående av område med ca 55 röjningsrösen, 270 x 27-100 stort (N-S). Röjningsrösen ligger tätt med 5-10 meters mellanrum, är 2,5-5 meter i diameter och 0,2-0,4 meter höga. Röjningsröena är nersjunkna och övermossade. Likhetera med de röjningsrösen som undersöktes i Axlarp och Kullebo är slående. Området har därför registrerats som **fast fornlämning**. Det kan inte uteslutas att bebyggelseämningar utan synlig markering ovan mark, finns i området

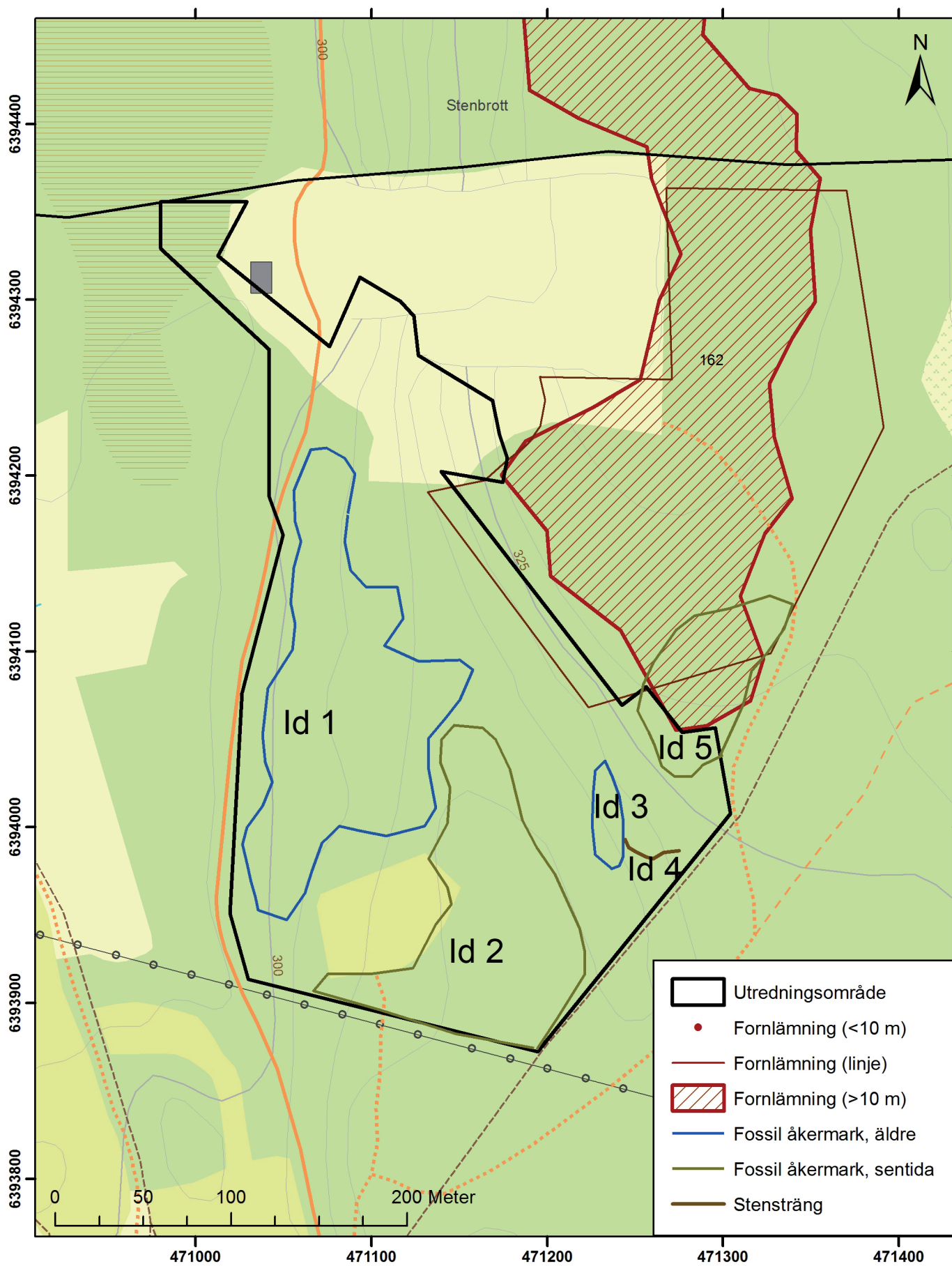
Id 2. Område med fossil åkermark bestående av område med röjningsrösen och röjda ytor. Inom ett ca 190 x 30-152 meter stort område (N-S) finns ca 60 röjningsrösen av torpkaraktär. Rösen är vanligen 5-10 meter i diameter och upp till 1,2 meter höga och av 0,3-0,5 meter stora stenar. Mellan rösen finns välröjda ytor efter sentida åkermark. Eftersom området till stor del var beväxt med tät unggran var översiktligheten begränsad. Någon husgrund efter torp hittades inte i området. Den fossila åkermarken bedöms som **övrig kulturhistorisk lämning**.

Id 3. Fossil åkermark bestående av område med röjningsrösen, ca 80 x 20 meter (N-S), bestående av ca åtta röjningsrösen, 2,5-4 meter i diameter och 0,2 meter höga. Röjningsrösen bedöms vara av ålderdomlig karaktär, men områdets begränsade omfattning samt avsaknaden av kontext gör att området bedöms som **övrig kulturhistorisk lämning**.

Id 4. Stensträng, 36 meter lång, 1,2-1,8 meter bred och 0,1-0,2 meter hög. Flerradig och enkelskiktad av 0,2-0,4 meter stora stenar. Svår att följa i det mellersta partiet. **Bevakningsobjekt**.

Id 5. Område med fossil åkermark bestående av röjningsrösen och stenmurar. Inom ett 120 x 75 meter stort område (N-S) finns ca 35 röjningsrösen av yngre karaktär samt stenmurar. Id nr 5 utgör en fortsättning av Forserum 162. Området bör betraktas som åkermark till ett torp eller annan icke mantalsatt bebyggelse som funnits i området. Rösen är 4-8 meter i diameter och 0,3-0,9 meter höga och omges av röjda ytor. Kring området östra del går stenmurar till en sammanlagd läng av ca 90 meter, sladdriga och nersjunkna, 1-1,3 meter breda och 0,5 meter höga av ca 0,4-0,8 meter stora stenar. Stenmuren gör ställvis uppehåll för röjningsrösen och luckor. I områdets nordvästra del finns en mer vällagd stenmur, ca 30 meter lång, 1 meter bred och 0,8 meter hög.

Lämningen, som delvis är belägen utanför UO, bedöms, liksom som Forserum 162, som **övrig kulturhistorisk lämning**.

FIGUR 2. Tidigare kända och nyupptäckta fornlämningar inom utredningsområdet. Skala 1:3000.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att ungefär hälften av utredningsområdets yta täcks av fossil åkermark. Ett av områdena Id 1, har utifrån röjningsrösenas karaktär samt närheten till Axlarpsområdet där denna typ av röjningsrösen har daterats till förhistorisk tid och medeltid, bedömts som fast fornlämning. Övriga områden har bedömts som övrig kulturhistorisk lämning. En stensträng har bedömts som bevakningsobjekt. Inom Id 1 har vi bedömt att det kan finnas boplatzlämningar.

Åtgärdsförslag

Länsmuseet anser att Id 1 och 4 bör bevaras och i annat fall genomgå arkeologisk förundersökning för att fastställa karaktär, form och ålder. Inom Id 1 kan det finnas fornlämningar utan synlig markering ovan mark, till exempel boplatzlämningar. För övriga lämningar gäller hänsyn. Länsmuseet har samrått med Länsstyrelsen angående åtgärdsförslaget.

Lagskydd och ärendegång. Vad säger lagen?

Lagskyddet för våra forn- och kulturlämningar regleras i Kulturminneslagen (SFS 1988:950). Riksintresseområden, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och andra kulturlämningar omfattas också av Miljöbalken, Skogsvårdslagen och Plan- och bygglagen.

Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö (1 kap. 1 §). Så inleds Kulturminneslagen. Detta ansvar delas av alla, såväl enskilda som myndigheter. Fasta fornlämningar är skyddade enligt lag och till dessa räknas lämningar efter människors verksamhet som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna (2 kap. 1 §). Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning (2 kap. 6 §).

Till lämningen hör också en skyddszon, ett så kallat fornlämningsområde som också omfattas av lagskyddet. Hur stor denna skyddszon är varierar från fall till fall och fastställs av länsstyrelsen. Anledningen till detta är att det ofta finns lämningar dolda under markytan intill den registrerade fornlämningen. Skyddszonen syftar också till att bevara upplevelsen av lämningen. Om en exploatering sker för nära inpå en skyddad lämning eller ett byggnadsminne kan upplevelsevärdet påverkas.

Vid inventering bedöms lämningarna som fast fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning. Dessa bedömningar är preliminära

och kan omvärderas av länsstyrelsen eller Riksantikvarieämbetet. En lämning som är registrerad som en övrig kulturhistorisk lämning har ett svagare lagskydd. Men vid en ny bedömning kan den komma att klassas som fast fornlämning.

Den som på något sätt vill ändra en fast fornlämning måste ha länsstyrelsens tillstånd (2 kap. § 12). En lämplig rutin är därför att kontakta länsstyrelsen så snart en registrerad lämning berörs. Det är Länsstyrelsen i Jönköpings län som ansvarar för den regionala kulturmiljövården. Länsstyrelsen fattar beslut om åtgärder.

Kulturhistorisk förstudie

Kulturhistoriska förstudier används ofta som planeringsunderlag inför exploateringar som berör stora områden. De ger en övergripande kunskapsbild av kulturmiljö och landskap utifrån ett långt tidsperspektiv – från stenålder till nutid.

Utifrån arkiv- och litteraturstudier, kartanalys och fältbesiktning görs en karaktärisering av kulturmiljö och landskap i det aktuella området. Det kulturhistoriska planeringsunderlaget utgör en viktig del av planeringsprocessen och används bland annat i MKB-sammanhang. Förstudier omfattas dock inte av lagen, utan är frivilliga åtaganden.

Arkeologisk utredning

Om det finns indikationer på att en forn- eller kulturlämning berörs av en exploatering kan länsstyrelsen fatta beslut om en särskild arkeologisk utredning (2 kap. § 11). Den kan göras i två etapper. Etapp 1 avser arkiv- och kartstudier samt fältinventering i det aktuella området. Inom etapp 2 görs till exempel en sökschaktning med grävmaskin för att se om lämningar finns dolda under markytan. En arkeologisk utredning syftar endast till att klargöra om det finns lämningar inom den berörda ytan.

Arkeologisk förundersökning

Om utredningen visar att en lämning berörs kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning (2 kap. § 12). Syftet med denna är att karaktärisera och avgränsa lämningen. Då tas också prover för t.ex. datering. Om en redan känd forn- eller kulturlämning berörs av exploatering kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning utan att någon utredning behövs.

Arkeologisk undersökning

Utifrån förundersökningens resultat beslutar länsstyrelsen om en särskild arkeologisk undersökning behövs (2 kap. § 13). Då tas den fasta fornlämningen bort helt och hållet. Lämningen dokumenteras och kunskapen sparas därmed för framtiden. I särskilda fall kan en lämning, eller ett område med lämningar, bedömas ha så stora värden att den inte får tas bort.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	431-8603-2012
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2013-01-04
Jönköpings läns museums dnr:	343/2012
Beställare:	Skanska Asfalt och Betong AB
Rapportansvarig:	Ådel V. Franzén
Fältansvarig:	Ådel V. Franzén
Fältarbetstid:	2013-05-17
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Nässjö kommun
Socken:	Forserum socken
Fastighetsbeteckning:	Karsbo 2:5
Belägenhet:	Digitala fastigheteskartan, blad 63E 9h SV
Koordinater	N: 470987,21/6394354,77
.....	V: 471024,3/6393953,752
.....	S: 471195,83/6393872,62
.....	Ö: 471300,92/6394032,56
Koordinatsystem:	SWEREF 99 TM
Undersökningsyta:	7,73 ha
Tidigare undersökningar:	Ilm Dnr 122/08

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

Björn E. Berglund & Klas Börjesson (red) 2002. *Markens Minnen. Landkap och odlingshistoria på småländska höglandet under 6000 år.*

Ödéen, Anna. Karsbo 2:5. -*inför utvidgning av bergstäkt. Forserums socken i Nässjö kommun, Jönköpings län.* Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2008:50.

Otryckta källor

Internetkällor:

Forserums hembygdsförening: <http://www.forserum.org/>

Arkiv

Lantmäteriet: www.lantmateriet.se. Arkivsök:

Kartunderlag

Digitala fastighetskartan

Lantmäteriet, aktnummer:

33-16:1, Karsbo nr 1-2, Geometrisk avmätning, 1711, Peter Bursie.

E33-16:2, Karsbo nr 1-2, Storskifte, 1797, Jonatan Montelin, David Ulrik Montelin.

J243-35-1. Generalstabskartan 1887, bladet Jönköping.

Tabell över tidigare kända samt nypåträffade forn- och kulturlämningar.

Förklaring till tabellen återfinns i slutet.

Objekt nr /RAÄ nr	Lämningstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Åtgärdsförslag
Id 1	Fossil åkermark	Röjningsröseområde 270 x 27-100 stort (N-S) bestående av ca 55 röjningsrösen. Röjningsrösena ligger tätt med 5-10 meters mellanrum, är 2,5-5 meter i diameter och 0,2-0,4 meter höga. Röjningsrösena är nersjunkna och övermossade. Likheter med de röjningsrösen som undersöktes i Axlarp och Kullebo är slående.	Fast fornlämning	Bevaras/ Arkeologisk förrundersökning
	Boplatsläge	Det kan inte uteslutas att boplatslämningar utan synlig markering ovan mark, finns i området	Bevaknings- objekt	Arkeologisk utredning etapp 2
Id 2	Område med fossil åkermark	Område med fossil åkermark ca 190 x 30-152 meter stort (N-S) bestående av röjningsrösen och röjda ytor. Inom området finns ca 60 röjningsrösen av torpkaraktär. Rösena är vanligen 5-10 meter i diameter och upp till 1,2 meter höga och av 0,3-0,5 meter stora stenar. Mellan rösena finns välröjda ytor efter sentida åkermark. Eftersom området till stor del var beväxt med tät unggras var översiktligheten begränsad. Någon husgrund efter torp hittades inte i området.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 3	Fossil åkermark	Röjningsröseområde, ca 80 x 20 meter (N-S), bestående av ca åtta röjningsrösen, 2,5-4 meter i diameter och 0,2 meter höga. Röjningsrösena bedöms vara av ålderdomlig karaktär, men områdets begränsade omfattning samt avsaknaden av kontext gör att området bedöms som övrig kulturhistorisk lämning.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 4	Hägnad	Stensträng. 36 meter lång, 1,2-1,8 meter bred och 0,1-0,2 meter hög. Flerradig och enkelskiktad av 0,2-0,4 meter stora stenar. Svår att följa i det mellersta partiet.	Bevaknings- objekt	Arkeologisk utredning etapp 2
Id 5	Område med fossil åkermark	Område med fossil åkermark, ca 120 x 75 meter stort (N-S), bestående av ca 35 röjningsrösen av yngre karaktär samt stenmurar. Id nr 5 utgör en fortsättning av Forserum 162. Området bör betraktas som åkermark till ett torp eller annan icke mantalsatt bebyggelse som funnits i området. Rösena är 4-8 meter i diameter och 0,3-0,9 meter höga och omges av röjda ytor. Kring området östra del går stenmurar till en sammanlagd längd av ca 90 meter, sladdriga och nersjunkna, 1-1,3 meter breda och 0,5 meter höga av ca 0,4-0,8 meter stora stenar. Stenmuren gör ställvis uppehåll för röjningsrösen och luckor. I områdets nordvästra del finns en mer vällagd stenmur, ca 30 meter lång, 1 meter bred och 0,8 meter hög. Lämningen, som delvis är belägen utanför UO, bedöms, liksom Forserum 162, som övrig kulturhistorisk lämning.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn

FÖRKLARINGAR

ANTIKNARISK BEDÖMNING

Fast fornlämning	= Fast fornlämning är lämningar som vid registreringstillfället bedömts omfattas av skydd enligt Kulturminneslagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fast fornlämning krävs att den är från forna tider, att den tillkommit genom äldre tiders bruk och att den är varaktigt övergiven.
Övrig kulturhistorisk lämning	= Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som enligt rådande praxis vid registreringstillfället inte utgör fast fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Annan lagstiftning kan även vara rådande och ge lämningen ett skydd..
Bevakningsobjekt	= Bevakningsobjekt, dvs det går inte att säkert avgöra om det är fast fornlämning, alternativt det är svårt att göra en besiktning/bedömning på grund av t.ex. tät vegetation (används endast i undantagsfall)
Uppgift om Ej fastställd	= Uppgift om fyndplats, torp etc, där fysiska spår inte kan ses på platsen. = Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser t ex boplatslägen där en arkeologisk utredning etapp 2 krävs för att fastställa om det är en fornlämning.

ÅTGÄRDSFÖRSLAG

Arkeologisk utredning etapp 2	= Det har inte kunnat fastställas om det planerade företaget berör en fornlämning. Det kan vara att man misstänker att grav- eller boplatslämningar finns under mark som ej kan ses utan vidare undersökning. Det kan också vara att en lämning inte kunnat bedömas utan grävning tex avgöra om lämningen är en grav eller ett röjningsröse. Arkeologisk utredning etapp 2 genomförs vanligen med sökschaktsgrävning, rutgrävning eller metalldetektering
Arkeologisk förundersökning	= Syftar till att avgränsa, karaktärisera och datera fornlämningen. Förundersökningen ligger till grund för de vetenskapliga frågeställningar som ställs vid en arkeologisk undersökning. Undersökningen görs på olika sätt beroende på lämningstyp.
Arkeologisk undersökning	= Arkeologisk undersökning genomförs för att dokumentera och ta bort fornlämningen. Detta görs utifrån vetenskapliga frågeställningar och kan variera beroende på lämningstyp.
Hänsyn	= Lämningen har utifrån rådande praxis vid inventeringstillfället inte bedömts som fast fornlämning men anses ändå ha ett antikvariskt värde. Annan lagstiftning kan även vara rådande och ge lämningen ett skydd.
Berörs ej	= Lämningen berörs inte av det planerade arbetsföretaget. Om planerna ändras och lämningen berörs kan det bli aktuellt med någon av ovanstående åtgärder.
Ingen åtgärd	= Lämningen anses inte hysa så högt antikvariskt värde att det är motiverat med vidare undersökning.

Inom det planerade utredningsområdet för bergtäkt inom Karsbo 2:5 fanns tidigare inga kända fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar. Den nu genomförda utredningen har påvisat förekomst av fossil åkermark av äldre och yngre datum.

